

Život umjetnosti 98-2016: Metafora prtljage / Metaphor of Baggage

<https://zivotumjetnosti.ipu.hr/98-2016/>

Christine Frisinghelli

Vidjeti da bi se razumjelo.

Pokazati da bi se shvatilo.

Fotografska dokumentacija Pierrea Bourdieua – Alžir, 1957. – 1961.

Izbor fotografija koje su nastale u Alžiru između 1957. i 1961. tematski je izdvojen iz fotografskog arhiva koji su obradili Fondacija Pierre Bourdieu i Camera Austria. Autor je arhiv predao u cilju realizacije izložbe i knjige. Poznavateljima ranijih Bourdieovih zapisa o Alžiru bit će možda poznate one fotografije, izabrane za naslovnice njegovih knjiga, poput *Le Déracinement* (s Abdelmalekom Sayadom); *Travail et travailleurs en Algérie* (s Alainom Darbelom i dr.); *Algérie 60* i *Le Sens pratique*.¹

Pojedine fotografije objavljene su u časopisima zajedno s njegovim tekstovima. Mnogi otisci (među njima mnogi snimci odabrani za objavljivanje) više se ne nalaze u arhivu, a za dio njih više ne postoje ni negativni.² Bourdieu je spomenuo da su mnogi od gotovo dvije tisuće snimaka, nastalih za četiri godine koliko je radio u Alžiru, izgubljeni pri selidbi, ali ni on sam nije želio zadržati sve negative, već je vrlo rano želio napraviti izbor. U svakom slučaju, prema strukturi postojećega slikovnog materijala više nije moguće razumjeti događaje i odluke, ali planirana selekcija ukazuje na zanimljiv aspekt Bourdieuova odnosa prema fotografiji. Naime, raspored snimaka slijedi koncept po kojem su fotografije, zajedno s razgovorima, tonskim zapisima, skicama, podacima iz raznih anketa i statističkih istraživanja, arhivirane kako bi jednom kasnije bile upotrijebljene. Odluka o zadržavanju jednog snimka i odbacivanju nekog drugog ukazuje i na to da se u njima pohranjena vizualna informacija, njihov faktični sadržaj, mora čitati u kontekstu istraživanja i svjetlu činjenica koji sačinjavaju njihov okvir.

U svojoj prvoj knjizi *Sociologija Alžira*³ objavljenoj 1958. Bourdieu ukazuje na to da je njegov najvažniji cilj svjedočiti o stvarnim zbivanjima u Alžiru, i to doista za francuske građane u Francuskoj. Njegova kompleksna znanstvena istraživanja posvećena su temeljito promijenjenim uvjetima života alžirskog stanovništva, njihovoj sudbini i mogućnosti preživljavanja u vrijeme kolonijalnoga oslobodilačkog rata 50-ih godina. Bourdieu opisuje taj „društveni laboratorij” i kao rezultat francuske kolonijalne politike od 1830. (posebice poslije reforme o pravu na posjed zemljišta 1863.), koja je već bila usmjerena razaranju zajedničkog vlasništva i tradicionalne društvene strukture klana. Tako Bourdieu u svojim fotografijama usmjerava pogled na izrazite društvene promjene za vrijeme kolonijalnog rata 1950-ih godina, kad je sistematična deportacija milijuna ljudi u iseljeničke logore (*Centre de regroupement / Resettlement Camps*) dovela kod alžirskog stanovništva do gubitka socijalnih i ekonomskih korijena, do razaranja tradicionalne solidarnosti i raspada obiteljskih struktura.

Bourdieu svoja istraživanja društvenopolitičkih činjenica postavlja u precizan povijesni okvir i potkrepljuje to statističkim podacima, sve do registriranja i analiziranja nevjerojatnih detalja: zapisi o putovima koje su stanovnici iseljeničkih logora odabrali za svoje svakodnevne poslove služe kao dokaz koliko se novo kolonijalno uređenje toga prostora nametnulo i upisalo u krajolik, kao i ponašanja ljudi prisiljenih na taj novi prostorni red. Nadopune u tekstu dozvoljavaju nam da preciznije prepoznamo znanje pohranjeno u prizorima; omogućavaju nam interpretativni vokabular pri tumačenju često neizvjesnih vizualnih informacija. Ukratko, tek nadopune u tekstu dozvoljavaju nam da spoznamo značenje prikaza; tek tada geste koje osobe izmjenjuju i njihova često tek letimična prisutnost govore o realnom iskustvu – to prepoznamo u rasporedu zgrada i predmeta čija je uporaba ili razumijevanje njihove logike utemeljena u prevladavajućim odnosima moći.

Drugačije nego pisani zapisi uvršteni u njegove knjige, Bourdieuove fotografije koristile su se gotovo isključivo za osobnu upotrebu: služile su mu desetljećima kao potpora sjećanju za ponovljeni studij i analizu alžirskog iskustva. Njihovu „uporabnu vrijednost” kao slikovnog korpusa (nešto poput znanstvenog materijala ili vizualne naracije kao nadopune njegovih zapisa) Bourdieu nije ostvario objavljivanjem, no postoje nacrti za izložbeni postav kao pokušaj realizacije esejističke montaže slike i

tekstova. Ti su nas nacrti vodili u odluci kontekstualiziranja fotografskog arhiva s pomoću odlomaka iz tekstova o Alžiru.

Fotografija je za Bourdieua bila prikladna tehnika bilježenja, kojom se u svojoj daljnjoj profesionalnoj praksi također više nije služio (iznimka je studija o svadbenim običajima u njegovu rodnom selu Lasseube u Béarnu koju je 1962., nakon povratka iz Alžira, proveo u suradnji s Abdelmalekom Sayadom). Bourdieu je bio entuzijastičan fotograf, sa živim interesom za tehniku, kao i estetiku medija, što upečatljivo dokazuje njegova velika studija *Nezakonita umjetnost. Društvena korist fotografije*,⁴ naručena od Kodaka i ostvarena u suradnji timom. Za svoje radove u Alžiru koristio je dvooku kameru Zeiss Ikon koja mu je omogućila da željeni predmet fokusira na staklenom ekranu a da pritom kameru ne diže do oka – nužna pretpostavka za diskretna snimanja koja su morala nastati pod teškim okolnostima. Posjedovao je i Leicu, najčešće primjenjivanu u novinarskoj praksi, koja je kroz radove „velikih reportera” postala mit. Ali zanimljivo je da Bourdieu nije poslušao savjete prijatelja da sam razvija negative i izrađuje snimke (dakle, da sačuva umjetničku i zanatsku autonomiju, tipičnu za angažirane fotoamatere, kao i za umjetnike): poput znanstvenika favorizirao je podjelu rada i ograničio se na to da napravi snimke i zatim ih prepusti jednom fotografu u Alžiru kako bi mu ih on obradio na željeni način.

Iz njegovih razgovora o Alžiru znamo koliko je fotografija odgovarala njegovu konceptu „sudjelujućeg promatranja” i znanstvenom distanciranju te objektiviziranju.⁵ Iskustva njegovih „godina učenja” u Alžiru (koje su počele 1955. s vojnom službom) značila su za mladog znanstvenika stvarnu „konverziju”, koja će obilježiti njegov pogled na socijalno i na ekonomske i kulturne uvjete društvenog djelovanja u svim aspektima. Bourdieuova refleksivnost, njegova sposobnost da stalno dovodi u pitanje samoga sebe kao i svoj rad, njegov neizmjerni teret iskustva (koji ga je, kako je sam rekao, doveo do ubrzanog starenja) i prisvojena, pojačana pažnja pomogli su mu da svlada najteže situacije i stvori temelj povjerenja, što je tek omogućilo konkretni rad.

Fotografija ga je zanimala višestruko: ona reprezentira distancirano promatranje i objektivizaciju znanstvenika te sam čin promatranja čini svjesnim; dozvoljava snimiti detalje koji u trenutku uočavanja bivaju nezamijećeni ili ne mogu biti temeljito promatrani te tako postaju arhivirani i pripremljeni za kasnija temeljita istraživanja.

Fotografija s jedne strane uspostavlja distancu, ali i potiče komunikaciju, jer pokazuje zanimanje za predmet koji se promatra, za sudbinu ljudi i, kako kaže Bourdieu, „isprepletena je s odnosima, s kojima sam se svakog trenutka odnosio prema svojem predmetu, te ni na trenutak nisam zaboravio da je pritom riječ o ljudima s kojima se moj pogled susreo”,⁶ kojima je bio upućen središnji Bourdieuov interes.

Fotografski rad Pierrea Bourdieua u tradiciji je angažirane humanističke fotografije, koju (uz ostalo i blisku po tematici) poznajemo iz opsežne priložene dokumentacije o bijedi seljaka-bezemljaša ili o njihovu teškom životu zemljoradnika ili zakupnika u Americi tridesetih godina. Unutar nekoliko godina neposredno nakon rata nalazimo u francuskoj fotografiji zaokret prema humanističkom dokumentarizmu koji je – uvijek i s pomoću tekstualnih komentara prikaza – prvi put i „malim ljudima”, beskućnicima, radnicima, životu na ulici, narodnim svečanostima, podario vidljivost u javnosti objavljivanjem u važnim časopisima. U isto je vrijeme 1955. Muzej moderne umjetnosti u New Yorku organizirao i diljem svijeta prikazao izložbu *The Family of Man* (na koju se osvrnuo i Roland Barthes 1957. u svojim *Mitovima svakidašnjice*) koja je na egzemplaran način prikazala *conditio humana*, jer je fotografiji oduzela svako kontekstualno uklapanje i time ju je učinila prijenosnim sredstvom mitologiziranja svih ljudskih aktivnosti.

Rasprava o prikazu socijalnog, političkog i ekonomskog odavno prati fotografsku debatu. U aktualnom vremenskom okviru unutar postkolonijalnog aspekta moramo središnje mjesto dati zajedljivim pitanjima o reprezentaciji Drugog u sklopu analiza i interpretacija prikaza. U tom zadatku – a da se izbjegnju zamke slikovitog i orijentalnog (što tako točno ilustriraju naša ideološka zastranjenja) – može nam koristiti Bourdieuova refleksivnost koja je dokumentirana u njegovim snimcima iz Alžira, kao i u njegovim popratnim tekstovima.

S njemačkoga prevele Irena Vrkljan i Sandra Križić Roban

¹ *Le Déracinement, la crise de l'agriculture traditionnelle en Algérie*, (mit Abdelmalek Sayad), Paris: Minuit, 1964.

Algérie 60. Structures économiques et structures temporelles, Paris: Minuit, 1977.

Le Sens pratique, Paris: Minuit, 1980.

² Arhiv se sastoji od cca 600 negativa formata 6 x 6 cm, 199 kontaktnih radnih printova formata od 6 x 6 cm do maksimalno 12,5 x 12,5 cm. Osim negativa, najznačajniji dio arhiva sastoji se od 146 otisaka veličine 23 x 23 cm i jedne manje grupe čije su veličine 30 x 30, koje je Pierre Bourdieu djelomično tematski posložio u fotoalbume i arhivirao (snimke iz alžirskih gradova i Blide, uglavnom nezaposleni i ulični prodavači, snimke izbjegličkih logora i s druge strane ruralna područja). Za 26 od ovih 146 otisaka više ne postoje negativni, što znači da su otisci jedini izvori koji nam stoje na raspolaganju. Naslovi i datacije nisu u cijelosti dostupni, tamo gdje su objavljeni potječu iznimno od Pierra Bourdieua, lokacije su dopunjene kad je to iz slikovnog materijala bilo moguće sigurno odrediti.

³ *Sociologie de l'Algérie*, iz serije: *Que sais-je?*, Paris: PUF, 1958.

⁴ Bourdieu / Boltanski / Castel / Chamboredon / Lagneau / Schnapper, *Un Art Moyen. Essay sur les usages sociaux de la photographie*. Editions de Minuit: Paris 1965. (English: *Photography: A Middle-Brow Art*. Redwood: Stanford University Press, 1990.) Istodobno s ovim prilogom i djelomično pod njegovim utjecajem, objavljena je u suradnji s njegovom suprugom Marie-Claire Bourdieu studija *Le paysan et la photographie* u *Revue française de sociologie*, 1965.

⁵ Usp. *Pierre Bourdieu im Gespräch mit Franz Schultheis*, u: „Pierre Bourdieu. In Algerien. Zeugnisse der Entwurzelung“, Edition Camera Austria: Graz 2003.

⁶ Isto.